



Eda Kriseová

VÁCLAV HAVEL

Jediný
autorizovaný
životopis

PRÁH

PRÁH

Eda Kriseová

VÁCLAV HAVEL

PRÁH

Vychází s podporou Státního fondu kultury ČR
a ve spolupráci s Knihovnou Václava Havla.

Copyright © Eda Kriseová, 1991, 2014

Žádná část této knihy, obrazová ani textová,
nesmí být kopírována nebo jinak použita
bez písemného souhlasu vydavatele.

Copyright © Práh, 2014

Cover photo © Karel Cudlín, 2014

ISBN 978-80-7252-547-8

*Tato kniha je pohledem autorky na můj život a práci.
Je to její pohled a já těžko mohu posoudit, do jaké míry
je výstižný. Mohu jen doufat, že čtenářům přiblíží
nejen mne, ale skrze mne i naši zemi.*

Václav Havel 

Havlovo theatrum mundi

Ještě na samém prahu televizního věku a definitivně spravedlivé budoucnosti pro poválečné děti táhly Čechami poslední loutkáři s divadelními kusy oné skurilní éry, kdy lidská duše jak ďáblu, tak bohu stála za dramatickou sázku.

Nový čas vtrhl do mysli Havlovy generace zákazem starých pohádek, vtiskl se do nich touto podivnou loupeží.

Na plány novátorů a jejich vědění, které nedovedlo snést dobrého Kašpárka, padlo šikmé světlo.

Ve víře, že odhalili dějinnou dynamiku, prováděli tito zachránce – abychom jim dali jméno, které pro ně později použil Havel – selekci mezi prohnilým a bodrým, až zůstalo jen bodro o sobě. Ovladatelný, loutkový svět, ráj strnulosti. Nenaslouchali ani tak zákonu dějin, jako entropie. Byli jeho správci a činili se tak dokonale, že se to zdálo být navěky, kdyby se býval rozklad nedotkl jejich jazyka. A kdyby ten jazyk nakonec nepojmenovával a nerozuměl jen vlastní svévoli.

Odtud se ovšem dali vyhmátnout. A právě tady nasadil Havel. Nezajímala ho kritika špatné praxe jinak prý pravdivé ideje, to přenechal mladším komplicům poválečné utopie, kteří pak zklamání a s pocitem viny se odvážili reformního pokusu anno 1968.

Nelákala ho šířavost poražených z roku 1948 ani jejich manýra soumraku bohů. Viděl v tom pouze otisk víry soků. Snad jen že zde se ta proslulá nutnost „pochopit nutnost“ změnila ve fatalismus, který smýval porážku.

Ne, Havel naslouchal řeči. Zkoumal vztah světa a slova. Jinak: zda slovo, smím-li to tak nazvat, „razí“.

Neboť slovo mu bylo i obraz, a tím i skutečnost. Objevil takto nejdříve „bezmoc mocných“ a odkouzlil vládce coby žvanily, vlastníky „ptydepe“. Tak se jmenovaly jejich bezobsažné řeči.

Hry prvního úseku Havlovy tvorby užívaly poetiky absurdního divadla, která svým zaměřením na rozpad mezilidských vztahů vyjadřovala groteskní drobení každé komunikace. Jenomže ve světě vševědů byl prohnílý jazyk médiem po výtce. A absurdita nikoliv výsledkem niterné krize, nýbrž cílem. Byla to realističnost na druhou, tuhá a variabilní zároveň. Mimika umrtvovaného života napodobující jeho cukání.

Daly se stanovit cykly tání a tuhnutí. Jediná časnost v bezčase tváří tyрана.

Za volnějších časů pod Chruščovem to Havel takto nahlédl a poprvé popsal. Nevěřil na světovou literaturu v goethovském smyslu a nehledal také cokoli předem kalkulatelného. Že se mu už tenkrát dostalo široké ozvy, bylo dílem jeho „nasazování logiky“, vyhmátl prostě hantýrku entropie, blábol soudruhů.

Ti ovšem neměli nic méně rádi než právě ironii a odkaz na skutečnou slabost.

Ještě jednou se sebrali. V cyklický návrat stejného a starého zářila „lidská pochodeň Palachova“. Značila nedvojznačně, že nyní i slova kritiků budou zkoumána ve své obsažnosti.

Staré však přineslo přece jen novotu. Přinejmenším pro Havla a jeho souvěkovce, kteří ztělesňovali dosažený stupeň lepší budoucnosti, a tím i důvod veškeré dosavadní sanace. Na moc to udělalo dojem. Chňapla i po hrdlech vnuků. Žádala od nich spolužvást, starý souhlas mlčením již nepostačoval. Nejednalo se o to, předstírat víru v potěmkinskou ves kdesi v dálce, nýbrž o hru na život v ní.

Druhé tvůrčí období se u Havla ohlásilo jako bolestná ztráta distance ironika.

Aby svému „logickému angažmá“ zůstal věrný, zvolil nejriskantnější řešení... Vsadil sám na sebe a učinil tématem lidskou identitu.

Scénický autor bez scény je jako listonoš bez pošty. V totální společnosti zbývá jediný volný příjemce, moc sama. A vládcové se nepříjemné zvěsti mohou bránit, jen dokud adresát svou zprávu nestvrzuje i životem.

A tak se stali Havlovým publikem oni. Často i v dopisech zpracovávajících zkušenost s touto novou „veřejností“. Pravý live theatre bez paralel. Po bezmoci mocných odhalil Havel „moc bezmocných“. Moc dávat jméno. Věděl, že každý výrok si svoji relevanci nese už v sobě, protože významy nezávisí na přitakávání při záporu, jak mínili vládcí, pyšně přesvědčení, že ovládají i umění významu.

Havel vsadil sám na sebe a málem zemřel, když ho odvaha přivedla na samou mez fyzické podstaty. Dnešní euforie trochu zamlžuje, čím se moc slova platí. Transparence tohoto osudu, ba jeho divadelnost, se konala bez rekvizit; když padla opona, mrtví se nezdvíhali. Ale ten jedinečný příběh osamělého dramatika uprostřed Evropy předvádí zázrak života; je theatrum mundi a současně vita activa.

Z vězení doma se zvolna uzdravoval a žasnul nad tím, že nepatří sám sobě.

Poté, co doosvědčil svou identitu, žádali po něm ochranu identity těch druhých, ačkoliv právě zakusil, jak omezená je každá jednotlivá garance už jen fyzicky. A že se i pak znovu a znovu musí volit mezi pravdou a omylem.

Volán z mnoha stran bránil se tomu: jednak chtěl zachránit distanci důležitou pro každé psaní – a ovšem činil tak z obavy, že by měl nyní být neočekávaně zavázán v oblasti, která mu byla nejméně podezřelá.

Podnikl ještě jeden pokus řešit své dilema literárně. Ještě jednou nechal po jevišti defilovat své hard-and-softlinery ptydepe. Ale byli

z nich náhle tristní kašpaři, sušenky loutkového světa, který doopravdy uctíval v mauzolejích voskové figuríny.

Jako by teď Havla zajímala moc této moci.

Její hranice.

V jeho textech se objevuje nové slovo: odpovědnost.

Pojem, který rozbíjí distancovanou blízkost literatury, neboť jde o to, skutečnost nejenom popsat, nýbrž ji také tvořit. Avšak ten, kdo vytváří skutečnosti, nepíše příběhy, stává se jimi, děje se. Stává se dějinami, postavou kusu, který nepotřebuje autora: s výjimkou onoho, který, postaru by se řeklo, je boží. Pravda tohoto díla není již v jediných rukách. Ani to za námi, prožitek... biografie, ne. Ani tento doposud důkaz rovnice mezi slovem a hodnotou nepatří hrdinovi dění. Hlasatel lidské identity tu stojí před podivným křížencem. Sám sebe musí teď strpět jako objekt biografického textu, který by s největší pravděpodobností napsal docela jinak; zcizeně, mnohoznačněji. Snad jako tanec, do něhož vyústují tak mnohé havlovské hry. A jak ho znám, je nejspíš s to tuto největší ironii svého života snést s jistým odhodláním jen proto, že věří na vzájemnou souhru podobných, neobjednaných obrázků ze života. Jednou snad složený vydají obraz života jako takový. Nikoliv mozaiku, nikoliv strnulý pomník, nikoliv hagiografii, ale plamen, který se mihotá, sycen z mnoha zdrojů, aby dal nahlédnout v pravdu, která, jak nás učivali, bývala určována jako vyjevování bytí. A takto nám zůstane Havlovo tajemství uchováno, neboť pravda skutečných věcí se nabízí lidskému oku vždy jenom parciálně. A na rozdíl od vědění vševědů, kterým Václav Havel tak pohrdá, se zde prostě ujasní, že neproniknutelnost tvoří podstatnou část všeho rozumění.

Jiří Gruša

Bonn, únor 1991

Vaškovi

Motto:

Jednou navštívil Havlov jeden pán, a když odjel, malý Václav poznamenal, že to je zvláštní, že ten pán nemá hrb.

„Jak to, Venoušku?“ tázala se maminka.

„Poněvadž má takový obličej, že by měl mít hrb.“

Maminka využila té příležitosti k menšímu kárání.

Vyprávěla dětem, jak krutý osud příroda uštědřuje hrbáčkům a jak je smutná ta maminka, které se narodí hrbaté děťátko.

Václav na to podotkl:

„No jo, ale jak zas je nešťastná velbloudí maminka, když se jí narodí děťátko bez hrbu.“

Kolej krále Jiřího

Kde se tady vzal nevysoký, čilý člověk, který víc běhá, než chodí, a pohybuje se s lehkou nemotorností? Má světlé kučeravé vlasy, modrý pohled plný nevinnosti a chlapecký úsměv. Všechno ho zajímá a nad vším žasne, jako by to viděl poprvé. Má tolik energie, že dokáže všechny kolem utahat. Může někde sedět celou noc, ráno se hodinu cachtá v koupelně a nastoupí do práce. Nikdy se nešetří. Rád sedává v hospodách čtvrté cenové kategorie s kamarády na pivo. Svetr a džíny jsou jeho nejmilejší oblečení. A pak si oblékne smoking a objeví se v tanečním sále a tančí šestikrokový valčík doleva. S bílou hedvábnou šálou na krku vypadá jak mladý Swann. Je tak hodný, že se lidem zdá, že by se s ním dalo orat. Tento dojem vzniká proto, že je neosobní, jde mu vždycky o věc, a nikoli o sebe sama. To někdy lidi plete, protože sami takoví neumějí být. Neumějí se takhle dát všanc.

Nevím, jestli tyto vlastnosti jsou vrozené, nebo jsou dány výchovou. Víím ale, že je těžké vymyslet strategii nějaké akce, trvat na svém, a zároveň ctít tajemství a překvapení, které nám život každou chvíli vyjevuje, a podřizovat se mu.

Vychodil obecnou školu v roce 1947 a maminka rozhodla, že by měl jít z domu, aby užil samostatného internátního života. V Poděbradech na zámku byla tehdy zřízena střední chlapecká škola po vzoru anglických internátních škol v Etonu a Harrow. Jmenovala se Kolej krále Jiřího z Poděbrad. Studovaly tam bezprizorné děti, které ve válce ztratily rodiče, jako Miloš Forman. Škola dostala od vlády na ten bohubilý skutek dost peněz, a tak si ředitel Jahoda mohl vybrat nejlepší profesory. Díky profesorům a finančním prostředkům to opravdu byla dobrá moderní škola

s příslušným vybavením. Byly tam dílny: truhlářská, zámečnická, kovářská, knihářská. Chodily tam i děti z Poděbrad, a když skončila škola, šly domů, zatímco těm ostatním začal internátní život.

Sešla se tam neuvěřitelně nesourodá skupina dětí: sirotci, prominenti z takzvaných buržoazních i komunistických rodin. Komunisté, když vyhráli volby, tam začali dávat svoje děti. Některé bezprizorné děti žily na konci války jako vlci. To nebyl případ Miloše Formana, který byl, jak sám říká, dobře chráněn a opatřen strýčky a všelijakými příbuznými. „Ty děti, které ke konci války loupily, si řekly o žvejkačku, a když jsi mu ji nedal, tak tě píchl kudlou a bylo to,“ vypráví Forman.

Vedení školy řešilo podivnou sociální situaci tím, že zavedlo velmi přísný režim. Bylo to cosi jako vojna, ale na vysoké úrovni. Sem tedy poslala paní Havlová svého staršího synka. Byl, tehdy desetiletý, na ložnici mezi mladšími. Každá ložnice mladších studentů měla jednoho staršího rádce a tím byl ve Vaškově ložnici čtrnáctiletý Miloš Forman.

„Já byl strašně naštvanej,“ povídá, „protože já bych byl býval raději se stejně starými kluky. Mezi čtrnáctiletými kluky se vedou mnohem zajímavější řeči než mezi desetiletými, takže já tu funkci neměl rád. Přijal jsem ji proto, že za to byly určité výhody. Tam bylo všechno přesně odbodováno. Když měl někdo průměr lepší než jedna celá sedm, tak neměl povinný studium, nemusel sedět někde v učebně a po škole to byl svobodný člověk, jako Poděbraďáci. K tomu se počítala funkce rádce, srovnaná skříň a ustlaná postel. Buďto jsi musela být nejlepší, pak jsi byla svobodný člověk, anebo nejhorší.“

„Pamatuješ si, že se Vašek něčím proslavil nebo se něčím odlišoval od houfu kluků, kteří ti šli na nervy?“

„Utkvěly mi v paměti dvě příhody. On se prostě od té doby nezměnil. Když se hrál fotbal, měl utkvělou představu, že dobrý fotbalista je vždycky tam, kde je balón. Takže on furt honil balón a výsledek byl, že za deset minut si musel jít lehnout, protože byl úplně schvácený.“

„Ale on umí běžet na dlouhé trati a umí taktizovat,“ namítla jsem.

„Za tou mičudou furt běhal,“ uzavřel Miloš. „A ještě si vzpomínám, jak jsme dostali kolo a začali jsme se učit jezdit. Vedoucí dílny nás vzal do první brány a tam nás prostě vysadil na kolo. Vyjelas z brány, zatočilas okolo sochy Jiřího z Poděbrad a zpátky do brány. Všichni to tak udělali, až na Vaška. Posadili ho na kolo, strčili, Vašek jede, my tam čekáme a najednou koukáme, že kolem sochy krále Jiřího nezatočil, ale ujíždí furt rovně dál, k Nymburku. Koukáme jak blbci, a když nám zmizel, začali jsme řvát:

„Pane profesore, pane profesore, Havel prchá!“

Přišel nádhernej profesor, pinktlích pán, no jo, povídá, prchá, tak já se za ním vydám na motorce. Jenže to nebylo hned. Pan profesor si musel navlíknout kamaše, natáhnout koženou kuklu, vzít rukavice, nasadit motocyklový brejle, prostě vybavil se, všechno, jak má být, a pak teprve vyjel. Chytil Havla až někde u Nymburka. Zjistil, že Vašek neprchal, ale bál se zatočit a neuměl zastavit. Protože byl relativně malej, nedosáhl nohama na zem, aby to ubrzdil. Nevěděl, co má dělat, tak jel furt. Kdyby ho byl pan profesor nedohonil, tak by snad dojel do Sovětskýho svazu.“

Václav Havel strávil v Poděbradech celkem tři školní roky. Ivan Havel přišel do Poděbrad o dva roky později. Byl ještě mladší a Formana už nezaujal ničím. Pobyl tam ostatně jen krátce v letech 1949–1950. V únoru památného roku 1948 byli studenti na horách ve škole v přírodě. Zrovna se vraceli a na nádraží v Mladé

Boleslavi čekali na příjezd pražského vlaku, který jede na Kolín a Poděbrady. A tam slyšeli, jak z nádražního tlampače mluví Klement Gottwald. Miloš si všiml zajímavé věci: v jejich třídě, tj. ročník třicet dva a mladší, byli z devadesáti procent přesvědčeni, že je to podvod. Starší, počínaje ročníkem třicet jedna, začali hned skandovat hesla a hlásit se na stavby mládeže. Forman tvrdí, že mezi generací třicet jedna a třicet dva je řez nožem.

Pátrání po všem, co je zakázané

V roce 1956 v samizdatové Revui K, kterou vydával Josef Hiršal a Jiří Kolář, vychází mezi povídkami Bohumila Hrabala, básněmi a texty Emila Juliše a Jana Zábrany Havlův esej – Nad prózami Bohumila Hrabala. Je to pokus proniknout do světa spisovatele už tehdy zralého. Hrabalovi bylo přes čtyřicet, a nevytiskl ve své zemi ještě ani jednu knížku. Dvacetiletého Václava zajímalo, jak to, že píše, i když nepublikuje, a jak se vůbec vytváří literární dílo. Eсей připomíná učebnici v americkém duchu „How to“: make love, enjoy life, learn English atp. Mladý člověk by rád dostal na všechno návod a Havel chtěl takový návod vypátrat. Připomíná dítě, které když pitvá myš, snaží se najít její duši. V eseji o Hrabalovi je ještě dětská zvědavost a žádná pokora, která teprve později, až se život zkomplikuje a až člověk tlakem dospěje, smiřuje ho s tajemností bytí. Havel se snaží racionální analyticitou poměřit jednotlivá autorova díla a najít systém v tom, jak jsou povídky sestavené v příbězích souřadných a podřadných. Analyticitost je tu dovedena téměř ad absurdum, později se jí naučí ovládat zručněji. Přesto však nacházím v tomto eseji objevnou a novou myšlenku, kterou bych ráda ocitovala. Obávám se, že Václav Havel nebude chtít tento esej tisknout ve svém souborném díle, i když je pozoruhodný právě proto, jak autor na sebe všechno mimoděk prozrazuje. Že četl Kritický měsíčník a literární časopisy z první republiky, že je poučen z děl velkých kritiků, jako je profesor Černý nebo Šalda. Jeho jazyk je květnatý a prvorepublikový, staromódně seriózní, a to všechno staví esej na neobyčejně kultivovanou úroveň. Jako by se autor pokoušel překlenout propast mezi lety padesátými a první republikou, kdy se narodil a v jejímž ovzduší v domácím

prostředí vyrostl. Jako by se pokoušel zaplnit nějakou díru. A teď ta objevná myšlenka: formuluje tu, co je spisovatel a čím se liší od jiných lidí. Pátrá po tom, kdo je, do čeho jde a nač se chystá. Chce se o tom dozvědět co nejvíc, proto tak pečlivě studuje dílo jiného autora.

„... Hrabal nechce být spisovatelem, chce prostě psát nejlépe.

Proč to však potřebuje psát? Co jej k tomu žene? Co jej uvnitř odlišuje od ostatních železničářů, hutníků, pomocných dělníků, mezi něž patří? Je to, myslím, intenzita, kterou svůj život žije, intenzita, s kterou vidí svět kolem sebe, s kterou promýšlí jeho souvislosti, s kterou se snaží poznat a pochopit život kolem sebe. A tato intenzita, kterou můžeme úhrnně označit intenzitou existence, jej v poslední instanci nutí projadřovat samu sebe skrze psaní, vidění i život, poznání i chápání světa převádět do psaného světa.“

Důležité rovněž je, že objevuje velkého undergroundového autora dávno předtím, než ho objevila literární kritika a než mu začaly vycházet knížky.

V patnácti letech se Václav začíná zajímat o poezii. Píše básně a jeho tatínek pan inženýr Havel je tím překvapen, neboť v rodině jsou většinou inženýři. Najednou se jim narodil básník, který přečetl kdejakou filozofickou knihu z rodinné knihovny. Se stejně starými kamarády, tedy ročníkem třicátým šestým, založili duchovní kroužek nebo literární skupinu Šestatřicátníci. Byli ve věku gymnazistů, ale většinou normálně pracovali a mohli studovat jen večerně, protože měli nějaký kádrový škraloup. Pořádali sympozia a sjezdy, a vydávali dokonce i strojopisný časopis. Hlavně ale hodiny vzrušeně debatovali. To, co dělali, bylo nebezpečné, jenže oni o tom nevěděli. Bylo jim patnáct let a nebyli plně právně zodpovědní. Kdyby jim bylo víc než osmnáct, mohli lehce skončit ve stalinských koncentracích, mohli být odsouzeni

i k trestu smrti. Ve své nevinosti tíhli přesně k tomu, co bylo před mladou generací skrýváno, protože měla být vychovávána přísně ideologicky. Měli být Gottwaldovými vnuky, svazáky, tepat mezi sebou předsudky, kádrovat se a odsuzovat všechno, co v minulosti neudělala dělnická třída a její předvoj – komunistická strana.

Havlovi kamarádi byli většinou odpadlíky od ideologie. Největším dobrodružstvím pro ně bylo pátrat po skrytých pokladech české literatury a historie. U Havlů měli v knihovně Volné směry a Kritický měsíčník. Tyto časopisy obsahovaly něco úplně odlišného od toho, co se momentálně tisklo, dokonce i jazyk byl jiný. Václav si začal velmi brzy sám číst a přečetl kdeco. V deseti letech prý na něho udělala velký dojem ta část životopisu Palackého, kde se praví: „... již v pěti letech přečetl celou bibli.“ Poněvadž choval velké ambice a chtěl být někým, kdo není slavný až po smrti, jak prozradila maminka v deníčku, bibli sice číst nezačal, ale zato se jako desetiletý pustil do tisícistránkového F. L. Věka, epopoje z českých dějin.

Přítom si prý šeptal: „... již v deseti letech přečetl celého F. L. Věka.“

Přítel pana inženýra sjednal mladému básníkovi návštěvu u Jaroslava Seiferta. Václav Mistrovi přinesl své první básnické pokusy a dostal od něho dopis. Navštěvovali pak Seiferta, krále české lyriky, v jeho bytě spolu s Jiřím Kuběnou a Milošem Formanem. Miloš Forman studoval v té době na filmové fakultě Akademie múzických umění. Mohl studovat, protože jeho rodiče zahynuli v koncentráku. Na něj si komunisté netroufli, to už bylo trochu moc. Vašek tíhnul k filmu, k divadlu a k poezii a byl rád, že s ním o čtyři roky starší Forman kamarádí a že aspoň přes něho může mít nějaké spojení se školou, po níž sám toužil. Ve škole se promítaly zahraniční filmy, které se do kin nedostaly. Forman

vyprávěl potom Vaškovi v kavárně Slávie, co viděl a jaké to bylo. Umělecké školy byly v té době na vysoké úrovni, nikdy později už jí snad nedosáhly. Na FAMU učil například Miloš V. Kratochvíl, na něhož Forman vzpomíná s vděčností a láskou. Po roce čtyřicet osm se totiž nemohla řada „buržoazních“ intelektuálů účastnit veřejného života, publikovat, veřejně vystupovat. Mohli se zčásti uklidit na umělecké školy. Zdálo se, že odtamtud o nich není slyšet. Teprve mnohem později přišli komunisté na to, že tito učitelé jsou pro ně nejvíc nebezpeční, protože šíří v mladých hlavách náказu myšlení. Později se staly umělecké školy tzv. kádrovými školami a zvláště po roku šedesát osm byly pečlivě vyčištěny.

Na FAMU učil také Milan Kundera. Studenti ho měli rádi, věřili mu a nebáli se ho. Jen o pár let starší, byl už profesorem, ovšemže díky tomu, že byl ve straně. Nicméně odvedl velmi dobrou práci a dovoľoval studentům psát věci, které by jinde než pod střechou alma mater byly možná životu nebezpečné. Tak tedy ve Slávii, asi, přišel Forman s Havlem na to, že napíšou filmový scénář, který Forman natočí jako školní film. V té době byl Kafka zakázaným autorem. Konference v Liblicích, která ho uvolnila, byla až v roce šedesát tři. Ti dva se o Kafkovi dozvěděli z německé knížky, kterou měl Vašek. Byla to kniha o Kafkovi od Maxe Broda a tam si přečetli, že Kafka trávil léto v Siřemi – Zürau. Jezdil ke své sestře Otle, která tam měla pronajatý domek. A že tam Kafka napsal Zámek a zámek že je ve skutečnosti sýpka, která stojí na kopci, a že když si člověk vezme s sebou Zámek, může chodit po Siřemi a přesně si tam najde topografii románu. To zaujalo dva literární dobrodruhy a rozhodli se, že tam pojedou. Havel vzal s sebou německou knížku Brodovu a Kafkův Zámek. V knížce byla i fotografie Siřemi. Chodili spolu po vsi a ptali se: Prosím vás, tady je někde domek, kde žila sestra Franze Kafky a kam on

jezdíval na prázdniny. Nikdo nic nevěděl, paměť téhle vesnice byla dokonale, úděsně vymazána. Nežil tu už nikdo z lidí, kteří tu bydlívali před válkou. Němci odtud vyhnali Čechy v roce třicet osm a Češi zase ve čtyřicátém pátém odtud odsunuli Němce. Tato vesnice neměla žádné dějiny, nezůstal tu ani jeden starousedlík, jako by se tím vyplnila jedna z Kafkových hrůzoplých vizí o konci Evropy. Ti dva chodili po vsi a pořád se ptali. Želbohu, Kafkův domek v knize vyfotografovaný nebyl, a tak ho neměli podle čeho poznat. Pak jim konečně nějaký strejc doporučil, aby šli na národní výbor, tam prý vědí všechno. Šli na národní výbor a Miloš Forman o tom vypravuje:

„Tam seděl předseda národního výboru. Když jsme mu řekli, že hledáme ten domek a že potřebujeme zjistit, kde žila Kafkova sestra, vyslechl nás a řekl:

„To já nevím, ale zeptáme se na to předsedy partaje.“ Zavolal: „Lojzo, pojď sem.“ Lojza přišel a říká: „Co je?“

„Tady přišli soudruzi z Prahy, víš, a nějaké Kafka, znáš nějakýho Kafku?“

„Ne, počkej. Kafka, kde bydlí?“

„Ale ne, to byl spisovatel, ještě před válkou. A on tu bydlel u své sestry.“

„To já nevím, člověče,“ řekl Lojza a teď nám dal lekci o tom, jak ti Němci byli zlí a jak komunisti jsou hodní. My tam seděli a koukali na sebe a Vašek, znáš ho, ten se furt vypytał a byl strašně zdvořilej. Už jako desetiletý kluk, to si pamatuju, to bylo nejslušnější a nejzdvořilejší dítě, jaký jsem kdy poznal. Závěr šéfa partaje byl, že tu žádná Kafka nikdy nebyl. A já jsem vytáh tu knížku a povídám:

„Ale byl, podívejte se, pane tajemníku, tohle byl ten Kafka, tedy je vyfotografovanej.“

„Ježíš, to je Sirem,“ volal předseda partaje a byl nadšený, že jejich vesnice je v knížce, která vyšla v Německu.

„Kdo to byl ten Kafka? A co dělal?“ ptal se znovu.

A teď mu Vašek vyprávěl o Kafkovi a ukázal mu Kafkovu fotku. Je to fotka pár měsíců před smrtí a Kafka tam vypadá krásně. Předseda partaje si ho prohlíží a povídá:

„Pěknej kluk, člověče, kurva, to byl pěkněj kluk, a kde žije?“

My mu vysvětlili, že umřel na tuberkulózu a ta nemoc že dělá umírající krásnými. Kůže se nějak podivně prosvětluje, jako kdyby dostala hloubku, a člověk má zvláštní oduševnělý výraz. Vašek to zaníceně vykládal a oni poslouchali, jak tuberkulóza dělá z lidí před smrtí krásné lidi, a předseda partaje najednou vybuchl a křičel:

„Člověče, proto já jsem tak vošklivej, protože jsem zdravej!“

To už jsme nevydrželi. Vašek se začal šíleně smát a museli jsme odejít. Potom se to se scénářem táhlo a nenapsali jsme nic, protože bylo jasné, že jméno Kafka beztretně nemůžeme ani vyslovit.“

Miloš tvrdí, že v Siremi byli v roce 1954, Václav říká, že to bylo až po liblické konferenci, kdy už Kafka přišel do módy. Myslela jsem, že kvůli tomu budu muset tu historiku vyhodit, ale pak mi to bylo líto. Zdá se mi, že není důležité, kdy se odehrála, protože kafkovská situace stejně jako švejkovská a jejich prolínání v této zemi trvá. Námět filmu je dnes dokonce velmi aktuální a vůbec bych se nedivila, kdyby se už v realitě uskutečňoval.

Do Siremi přijede zeměměřič, je rozhodnuto, že se tam vybuduje kafkovská rezervace, umělý Kafkův svět, aby se přilákali turisté. Zeměměřič, který to má dát dohromady, se nemůže hnout z místa, naráží všude na lhostejnost a byrokracii. Při budování turistické atrakce se opakuje historie Kafkova Zámku.

Václav dodává, že scénář nenapsali, protože si to Miloš rozmyslel. Přišli na to, že by film předpokládal znalost Kafky a tu u filmových diváků předpokládat nemohou.

Scénář tedy nenapsali, ale scházeli se dál ve Slávii a navštěvovali spolu velké české umělce, tehdy zakázané nebo aspoň umlčené, objevovali osobnosti, kterých si vážili. Byli šťastni, když s nimi tito lidé mluvili, když se dokonce někteří s nimi spřátelili.

„A pak si ještě pamatuju,“ vypráví Miloš Forman, „jak Vašek pro mě objevil Holana a že mě dokonce jednou k Holanovi zavedl. Bydlel v domečku na Kampě pod panem Werichem. Já ani moc neposlouchal, o čem se mluvilo, protože já byl z toho úplně fascinovanéj. To bylo ve dne, odpoledne, ale v místnosti byla absolutní tma, svítila tam akorát jedna malá žárovička, on prostě žil tak, aby k němu nepronikalo denní světlo. Byl to černokněžník, mystické stvoření a já jenom zíral. Vašek se s ním znal docela dobře, protože jinak bychom se k němu nedostali, on nepřijímal návštěvy.“

Dalším objeveným ostrovem ve smyslu rilkovském, jsme přeci v Praze, byl Jiří Kolář. Tito lidé spojovali mladíka Havla, jakoby vyvržence, s jiným, ušlechtilějším a spravedlivějším světem. Měli vysoké morální nároky na umění a literaturu zvláště, a proto nepublikovali. Lidé jako Kolář, Chalupecký, profesor Černý tady trčeli jako dávné majáky a měli mnoho společného s tím světem, v němž Václav vyrůstal a který ctil hodnoty, jež v novém světě neplatily. Jedním z nich byl také Zdeněk Urbánek. Náš starý skvělý přítel Zdeněk si vzpomíná, že viděl Vaška poprvé v polovině padesátých let, v ulici, která se jmenovala Kozí nebo Kozácká, to už neví. Kozí by se prý k té ulici hodilo mnohem líp, protože byla svažité a kozy se s oblibou na takových prudkých svazích pasou. Tam se tehdy dostavila skupinka lidí, možná byli dva, ale působili nejmíň jako čtyři, nebo byli tři a působili jako pět. Mladí

lidé, k nimž Václav patřil, měli přečtené možná všechny Kolářovy knížky, které vyšly do roku 1948, možná i samizdaty, které vycházely v padesátých letech v nepatrném počtu výtisků. Jiří Kolář patřil ke skupině básníků a malířů, kteří se scházeli v kavárně Slávii. Chodili tam Zdeněk Urbánek, Vladimír Fuka, Kamil Lhoták, Jan Rychlík, Josef Hiršal. Psali texty a navzájem si je vyměňovali, jako jsme to dělali potom my v sedmdesátých a osmdesátých letech, a vydávali své texty jako samizdaty. Dělali to proto, aby udržovali kontinuitu sami se sebou, se svými minulými životy, s ostatním světem, a aby se nezbláznili. K vyvržencům Václav nějak podvědomě patřil, ale kupodivu, přidružili se k nim i Jiří Kuběna, Josef Topol, Věra Linhartová, Miloš Forman, všichni, kdo nepsali angažovanou a ideologickou literaturu a hledali něco podstatnějšího a opravdovějšího. Našli to u Kolářova stolu ve Slávii. Sami už ve Slávii dlouho sedali, jenže nevěděli, že u vedlejšího stolu sedí ti, s nimiž se už dávno touží seznámit. Zdeněk Urbánek vzpomíná, že Kolář byl při té návštěvě k mladým hrozně milý. Později, bylo to právě v čase Vaškových prvních úspěchů na Zábradlí, Kolář o něm říkal, že nemá čistou poetiku. Stalo se potom okřídleným rčením: „Heleď, ty mlč, nemáš čistou poetiku.“

Olga

Je pořád rok 1956 – v životě Václava Havla nad jiné významný. Na jaře ho jedna kamarádka, s níž pracoval v laboratoři, seznámila v kavárně Slávia s Olgou:

*Svítá, žáby ve vašem rybníku
divoce kuňkají, ticho, nikde ani duše.
Stojíme sami u zdi, osázené
skleněnými střepinami
pro ztížení života zlodějům.
Napadají mne příměry o sobě – zloději
a o tvé tváři – zdi se střepinami, aby byla
má cesta k tvé duši složitější.*

Václavovi bylo v době seznámení sedmnáct let, Olze dvacet. Václav byl buclatý blondák a vypadal snad ještě mladší, než byl. Olga byla hezká, elegantní a chtěla být herečkou. Žila se svou matkou a mladším bratrem v jednom z žižkovských domů, byla to ještě tehdy dělnická čtvrt, její matka byla dělnice a milovala divadlo a film. Olga navštěvovala soukromou hereckou školu a chodila s kamarádkami na představení profesionální i ochotnická. S ochotníky zahrála i několik menších rolí a oblíbené filmy viděla několikrát. Hodně četla tenkrát dostupné překlady Hemingwaye, Steinbecka, Saroyana, Faulknera. Hrála bridž a byla velmi společenská. Známostí s Havlem vstoupila Olga do společnosti literátů, herců, výtvarníků a moc ji zajímalo, co si povídali. Ve Slávii u Kolářova stolu byla většinou tichá a pozorná, teprve když se otrkala, začala se chovat otevřeně, neformálně, upřímně a někdy

i tvrdě, jak byla zvyklá. Rychle se orientovala, byl vtipná, byla s ní legrace. Václav byl ve Slávii vůdčí osobností, byl sečtělý, vzdělaný a psal básně. Seznámil Olgu se svými vrstevníky, k nimž patřili Josef Topol, Jiří Paukert-Kuběna, Pavel Švanda, Věra Linhartová a Viola Fischerová. U kavárenského stolu tehdy s mladými sedávali starší, nerežimní spisovatelé ze skupiny 42 jako Emanuel Frynta, Jan Zábřana, Josef Hiršal, Jan Vladislav a Josef Jedlička. Vydávali už tehdy v padesátých letech literární samizdat.

Sociálně i povahově byla Olga Václavovou druhou polovinou. Velice ho zajímalo prostředí, z něhož pocházela, fascinoval ho Žižkov a také Olžina upřímnost, samostatnost, rozhodnost a praktičnost. Musela se už od dětství starat o malé děti své starší sestry. Vyrostla, jak říkala, na ulici. Pravila, že ulice je krutá jako bič boží, ale všichni ji měli rádi.

V Revui K zveřejňuje Havel v roce 1956 o Olze dlouhou báseň. Ještě jednou z ní cituji:

*Trvalo půlden, než jsme se domluvili.
Ty, dcera Žižkova, já, ještě nezkušený
návštěvník spisovatelských kaváren. My dva,
kdesi na okraji jara.*

Vztah s Olgou, to byla asi Havlova revolta proti jeho „buržoaznímu“ původu, proti zvyklostem a rodinným rituálům, proti laskavé mamincině přisnlosti. Olga byla mateřská, ale jinak než maminka. Odpoutával se od své rodiny, od své osamocnosti a jinakosti. Také Olga zvolna přesazovala své kořeny ze Žižkova do intelektuálního prostředí divadel a kaváren. Oběma bylo jasné, že se nemohou zařadit do oficiální literatury, že je vyloučené udělat v totalitní společnosti kariéru a zachovat si přitom svou ce-

listvou duši. Už v padesátých letech byli disidenty a žili v jakémisi undergroundu. Olga byla v očích maminky Havlové nevhodnou partií, pozorovala s nevolí, jak se z jejího staršího syna stává umělec a bohém. Bylo to proti rodinné tradici a neodpovídalo to očekávání. Ing. Václav Havel se s Olgou brzy spřátelil.

Od té doby, co spolu začali chodit, což bylo až tři roky po seznámení, byli všude spolu a tvořili nerozlučný pár. Ona je první, kdo čte jeho rukopisy. Ona s ním staví plot. Když jednou Václav zabloudil na Hrádečku v lese, chodil sem a tam a volal: „Olgo!“

Kafka, Ionesco, Beckett

Franz Kafka byl až dosud Havlovým nejoblíbenějším autorem. S údivem jsem sledovala, jak hned na začátku nacházel a vybíral si to pravé. U svých lásek a vzorů pak setrval, nanejvýš k nim něco a někoho přidal. Objevoval systematicky to nejlepší, co ti před ním nashromáždili, a téměř se nespletl.

Mají s Kafkou snad společně poznanou absurdní dimenzi světa, společný zážitek vyvrženosti, plachosti, neustálého pochybování o sobě a svých schopnostech, pocit viny a nesamozřejmosti. Je až s podivem, kolik toho má společného židovský intelektuál z počátku století a synek z buržoazní a majetkově vyvlastněné rodiny žijící na pomezí společnosti. Jak mnozí se s Kafkou identifikovali, jak mnozí ho napodobovali. Jak mnohým se zdálo, že mají s ním podobný životní pocit, když byli pronásledováni. Většinou je to falešné, ale u Havla to sedí. Oba dva předpovídali ve svém díle budoucí podobu světa. Kafkova vize byla nešťastná, ba tragická. Havlův svět byl už v takové bídě, že se mohl jedině zlepšit. Čím víc pročítám jeho texty, tím se mi zdají být vizionářštější. Musím se chvílemi smát, jak dokonale sám sobě předpověděl budoucnost, z níž je mi úzko jako z přítomnosti.

Měli a mají zájem o ztrátu identity jednotlivého člověka, o to, jak se člověk stává obětí a terčem manipulace odosobněné moci. Východiska jsou jiná. Kafkova noční můra se vyplnila. Havlův sen se plní. Nerada bych to dál rozbírala, protože nejsme u konce.

Havel byl také už v druhé polovině padesátých let vyzbrojen čtením Becketa a Ionesca. Své téma objevil a držel se ho až do konce. Často se říká, že každý autor má jedno téma, s nímž se po celý život vyrovnává, vede s ním spor, a čím je starší, moudřej-

ší a zkušenější, tím se možná víc přibližuje k řešení. Definitivní řešení však nenalezne, protože není, je jenom přibližování. Jako v životě není cíl, ale je cesta. Na té cestě je důležité být a pohybovat se směrem k cíli, kterého ale nikdy nedosáhneme. Lidský život je spor člověka s řádem, neboli s Bohem, na jmeně nezáleží. Řádu se nelze přizpůsobit, řád je zapotřebí žít a svým životem vytvářet.

Havel má téma pseudoobrod. Systém chátrá, ale jeho představitelé pořád věří, že má právo na existenci, všichni už vidí, že král je nahý, ale král tvrdí, že je oblečen. Lidé umožňují systému, aby se stále obrozoval, protože se mu přizpůsobují, zvykli si na to, a tím sami realitu pořád znovu vytvářejí. Jenže ze lži pojde zase jen lež. Ideologie, s níž se člověk ztotožní a jíž se dá, si ho pak sama připraví, jak ho potřebuje mít. Člověk si už raději nemyslí nic a může pak během několika hodin či okamžiků změnit názor v protikladný. Toto je téma lidské identity a existenciální schizofrenie. Havel objevuje tento mechanismus a není potom divu, že když dnes čteme hru Vyrozumění, zdá se nám, že je věštecká. Předvídá totiž normalizaci, kdy to už došlo tak daleko, že ani nikoho nezajímalo, jestli člověk, který se prokazuje nějakým přesvědčením, to myslí vážně. Dokonce by byl snad považován za blázna a hlupáka, kdyby to vážně myslel.

První tištěný text, první veřejné vystoupení

V roce 1956 se stalo ještě něco pozoruhodného. V té době byl Václav studentem Českého vysokého učení technického. Několikrát předtím se pokoušel dostat na filmovou fakultu Akademie múzických umění, ale nebyl přijat. Na umělecké školy se vždycky hlásilo hodně uchazečů, a tedy tu platila daleko přísnější kádrová pravidla než na vysoké škole technického zaměření. Socialistický režim se orientoval na vědu a techniku, chtěl předhonit západní imperialistické státy s jejich vysmívaným blahobytem a technologiemi, a proto se podle směrnic přijímalo hodně studentů na techniku. Na vysoké školy humanitního zaměření bylo téměř nemožné se dostat, když rodiče nebyli členy KSČ, a s buržoazním původem už vůbec ne. Bylo nebezpečí, že Václava vezmou na vojnu. Tehdy propadl panice, přihlásil se na techniku a tam ho přijali na obor ekonomiky dopravy. Myslel si, že později nějak přestoupí na AMU, což se ukázalo jako holá nemožnost, nakonec stejně v roce padesát sedm musel rukovat. V době, kdy pronesl památný projev na aktivu mladých spisovatelů na Dobříši, byl tedy studentem vysoké školy, kterou brzo potom opustil.

Bylo po slavném dvacátém sjezdu KSSS. Na druhém sjezdu Československého svazu spisovatelů si vzali slovo Seifert a Hrubín a prvně kritizovali kulturní politiku státu, mluvili o spisovatelích, kteří byli v padesátých letech vyloučeni z literatury a zavřeni. Così se začalo hýbat, zase už jednou život prorazil tlustou krustu a tenkým pramínkem vyvěřal na povrch. Tehdy byl založen Květen jako časopis pro mladou literární generaci. Redaktoři i autoři byli většinou komunisté, avšak snažili se překonat socialistický realismus; jakýsi posun tu tedy byl, i když mlhavý a ne-

náročný. Nechtěli už popisovat oficiální vidění světa, chtěli se zabývat o každodenní život. Havel napsal redakci dopis, v němž ji upozorňuje na různé nedostatky a polovičitosti a hlavně na to, že se časopis nezajímá o jeho přátele ze Skupiny 42, že na ni ani v nejmenším nenavazuje. O Skupině 42 nevěděli redaktoři ani autoři zřejmě nic. Dopis otiskli, na stránkách Května vyvolal diskusi a díky tomu se Havel stal jako mladý autor známým. Byl pozván na konferenci mladých autorů na Dobříš a tam se octl mezi renomovanými socialistickorealistickými spisovateli. Spisovatelé socialistického realismu donedávna na tom barokním, trochu strašidelném zámku psali, opíjeli se a oslavovali, měli tam svá apartmá a tvořili jakousi novodobou šlechtu. Zámek Dobříš byl symbolem nemravnosti spisovatelů, jejich pýchy a pocitu nadřazenosti, jejich lojality a lokajství, jež projevovali vůči vládcům, a za to od nich získávali výhody. Václav Havel přijel v roce 1956 do tohoto zámku jako student ekonomiky dopravy a pronesl projev, po němž už se nemluvalo o ničem jiném. Někteří hovořili o jeho proslovu jako o „směle kritickém“ a odvážném, jiní ho odsuzovali za to, že mluví o umění a tvorbě, když v Maďarsku se krvavě bojuje o záchranu socialismu. Mluvil o potlačené literatuře, zakázaných básnících, o těch, které přítomní vylučovali z literatury. Usvědčoval přítomné z pokrytectví. Prohlašují, že chtějí napravit staré chyby, omyly kultu osobnosti, ale nemyslí to vážně. Tady je Václav už u svého tématu falešné obrody, která se tolikrát za našeho života odehrála. Na principech nebylo co měnit, byly prý správné, jen lidi nebyli dokonalí a někteří chybovali. Vyčínil spisovatelům, že mluví o tom, že je třeba revidovat staré chyby, napravovat přehmaty a otvírat okna a dveře pravdě, ale ve skutečnosti se o minulost nezajímají. Sypou si hlavu popelem, ale všechno zůstává při starém. O mnohém, co by měli udělat, nechťají

dokonce ani slyšet, jak bylo patrné z reakce na projev. Havel jim řekl všechno, co proti nim měl. Hleděli na blondatého chlapce, trochu buclatého, s jasně modrýma očima, který jim, zdá se, přinesl poselství. Později ho museli vzít na vědomí, stejně jako fakt, že vyrostla nová generace, která s jejich ideály, z nichž tak dobře materiálně žili, nemá nic společného. Zjistili s překvapením, že tato generace je kritizuje a že na stránkách Tváře jim vyrostli protivníci. A začali se bránit.

Listy Melinovi

Nová generace se zformovala v odporu ke všem předpisům a nařizování, proti všemu znásilňování života. Nebyli to už svazáci s častuškami, s kádrováním spolužáků a vyhazováním ze škol za náboženské a politické přesvědčení. Nebyla to už generace krutých a zároveň sentimentálních svazáků, kteří na jedné straně, v duchu politických směrnic, znemožňovali existenci spolužákům, kteří s nimi nesouhlasili, a na druhé straně se rozněžňovali nad vším prostým, jednoduchým a každodenním a hlavně sami nad sebou. Padesátým letům s jejich napětím mezi těmi, kteří to vyhráli a prosazovali svou moc proti těm, kteří prohráli a byli utlačováni a zavírání anebo aspoň umlčení, se zvolna odzvánělo. Václav Havel měl jiné učitele filozofie než Marxe a Engelse. Filozofie Havlových učitelů byla poněkud náročnější a složitější. Snad díky nim se mu podařilo vyhnout pokoušení marxismu i jakékoliv ideologie. Jeho učitelem je J. L. Fischer a Josef Šafařík. Sedm listů Melinovi, které Šafařík vydal po válce v malém nákladu, bylo v mládí Havlovou biblí. Přečetla jsem si je mnohem později a také mne uškly. Inženýr se tu utíká k filozofii, jako všichni velcí mužové v okamžiku vrcholného nebezpečí, a poučeně a trpělivě obviňuje vědu a techniku, že zavinila současný úpadek lidstva. Šafařík činí každého ručitelem vlastního života. Toto bychom mohli citovat o těch, kteří propadli ideologii:

„Poznání mravní plodí mravnost právě tak málo, jako přírodověda plodí přírodu nebo estetika umění. Docílíš-li mravnosti výhrůžkami, zplodíš morálku, dobré zdání, nikoliv mravnost. Buď realita a hodnota života tkví v přirozenosti, nebo nám není pomoci.“ A pokračuje: „Co je v lidské přirozenosti mravně záporného,

tj. co těžko obstojí před svědomím, to jeví sklon vzít na sebe kolektivní formu, vybit se za minima určení individuálního. Co je v člověku zavrženíhodného, to jeví sklon obléci se v závaznost morální, v poslušnost zevní autority a moci.“

Na konci padesátých let se společenské struktury vzpamatoávají a začínají žít znovu a po svém. Společnost nikdy nemůže být proměněna jakýmsi příkazem shora. Musí svou proměnu formovat zdola a čekat na vhodnou chvíli. To je také jediný možný způsob obrany proti nátlaku totalitní moci, proti příkazům, zestejnění. Lidé se začnou sdružovat většinou nejdříve v rovině kulturní a vytvářejí tím politický nátlak ve jménu požadavků života. Na konci padesátých let vznikala malá divadla jako houby po dešti. Jejich umění bylo reakcí na předchozí poroučení. Najednou jako by se diváci chtěli bavit, scházet se, zpívat, tančit.

Josef Šafařík napsal v Listech Melinovi o umění toto: „Umění je přírodou a nemá jiného cíle než příroda: život sám. Umělec může být veden všelijakými tendencemi, avšak má-li jeho dílo být uměním, nesmí být tendenční, tj. tendence nesmí tu vystupovat jako ideje, jako pravdy, jako poučky, nýbrž tak, jak vystupují v přírodě: jako živá, konkrétní individua. Příroda není tendenční, netrakuje nám ideje a pravdy, a přece... Má-li být dílo umělecké, pak je nutno, abychom se o tendencích a idejích, které tu nalézáme, nedočetli a nedoslechli v díle samém ani slova. V díle má být skryto tolik tendencí, kolik je jich skryto v přírodě, tj. tolik, kolik je ,čtenářů'. Po umělci nesmí být žádáno nic víc a nic míň, než aby vytvářel životní realitu. Ale to má tolik smyslu jako žádat po něm, aby žil. Budťo žije, a tedy tvoří, nebo tvoří, a tedy padělá a vnitřně živoří... Umělec netvoří ze svého poznání, tvoří ze své zkušenosti. Již dříve jsme naznačili, jak podstatný rozdíl znamenají tato dvě slova: rozdíl diváka a účastníka. Prostě: poznání se

střádá v paměti, ve vědění, zkušeností se přetváří životní konstituce. V prvním případě ukládáš k řadě poznatků nový poznatek, v případě druhém něco z tebe umírá a nové se rodí... V prvním případě jednáš podle toho, co víš; v druhém případě podle toho, co jsi, či správněji řečeno, čím se stáváš.“

Svět oficiální literatury a kultury Havla nezajímal, nebyl studentem, nedostával žádné školení, musel si všechno opatřit sám. Nezdržoval se překlady sovětské teorie literatury od Timofejeva, nezabýval se falešným dějepisectvím, nemusel z toho všeho skládat zkoušky. Mohl se věnovat samovzdělávání, i když v některých letech musel k tomu i pracovat, anebo studovat něco jiného. Přitahovalo ho neomylně to, co zachovávalo kontinuitu s první republikou, to, co ještě bylo založeno na bázi solidního evropského vzdělání a nepodléhalo příkazům. A to byla především skupina 42. Nebyl sám. Měl několik přátel, kteří stejně horlivě odkrývali vnější zavátost a zapomenutost a hledali, co zůstalo dole. Byli to Miloš Forman, Věra Linhartová, Josef Topol, Jiří Kuběna, později Jan Zábřana. Skupina 42 se jim stala posledním živým skutkem české poezie a vůbec českého umění. Havlovi přátelé pořádali různá polooficiální vystoupení v Umělecké besedě, spoluvydávali s ní tehdejší samizdat. Druhou kulturu považovali za svůj přirozený svět, oficiální kultuře se vyhýbali. Počítali k sobě trochu i starší autory, než byli sami, např. Škvoreckého a Hrabala, kteří psali, ale také nic nemohli vydat. Václav Havel byl tehdy v podobné situaci jako mladí tvůrci v sedmdesátých a osmdesátých letech. Nic ještě neudělal, zač by mohl být proklet a zavržen, a přece jaksi samovolně vplul mezi zakázané, jako třeba autoři kolem Revolver Revue a jiných samizdatových časopisů v osmdesátých letech. Ani se neucházeli o to, aby byli oficiálně přijati. Nestálo jim za to se ponížit a pokořit, přijímat nějaké podmínky a rozkazy. Byli svobodní

od samého počátku a platili za to tím, že publikovali jen strojopisně anebo v exilu. Pro ně, jako kdysi pro Havla, bylo dobrodružstvím pašovat knížky ze zahraničí, anebo je hledat tajně se svolením spiklence – knihovníka v Univerzitní knihovně, číst zakázané autory a zakázané myšlenky. Skoro všechno, co jsme se naučili, co jsme nastudovali, bylo proti vůli režimu a v odporu k němu. Pořád nám něco nutili, přikazovali a do něčeho nám strkali nos, tak, abychom to druhé neviděli. Václav dostal od Skupiny 42 vysokou školu spisovatelské morálky, kterou v té době nemohl mít na filozofické fakultě. Měl se na koho obrátit, s kým diskutovat, u koho se učit. Měl tedy všechno a byl spokojen. Symbolem všeho toho dění byl Kolářův stůl ve Slávii.

Vojna

„To je moc důležitý, že byl Vašek na vojně,“ říká Pavel Landovský, „protože on se vlastně celý život pohyboval mezi prominentníma blbečkama, kteří ušli vojnám v auzech, anebo měli modré knížky. Prostě pražské děti. Ono je v tom něco úplně starozákonního, že vojna v dýlce dvou let udělá z pubertáka chlapa. Chlap se musí stýkat s lidma, s kterýma by se v životě nebavil, vyhnul by se jim. Za ty dva roky se naučí nést úděl tohoto světa. Vašek dnes zvládne tolik věcí, protože má průpravu v donucení. Byl v životě donucován víckrát, ale začalo to vojnou u ženistů. Mohl si taky najít plochý nohy nebo něco, ale on se nikdy z ničeho neulil. Já měl vždycky pocit, že člověk má do všeho strčit sosák, a když to přežije, tak jde dál. Nic lidskýho nebylo Vaškovi cizí...“

Ve dnech tatínkových šedesátin byli oba synové současně odvedeni. Václav počkal na Ivana, čekání na vojnu si prodloužil studiem.

12. září 1957 uspořádala maminka Havlová na Terasách na Barrandově rodinnou večeři.

Koncem 20. let koupil pan inženýr Havel kopec za Prahou zvaný Barrandov. Plánoval tam vystavět mondénní čtvrť po vzoru anglických zahradních měst. Za pět měsíců postavil restaurační a zábavní podnik Terasy-Barrandov, jedinečné letní zařízení v Praze. Pět měsíců a devět dní trvaly zemní práce, stavba, zahradní úpravy, vybavení nábytkem a restauračním zařízením! Při zahájení na svatého Václava 1929 prošlo tudy padesát tisíc lidí.

Barrandovské Terasy v roce 1957 rodině dávno nepatřily, ale všechny rodinné slavnosti se tradičně konaly buďto na Barrandově, nebo v Lucerně. Tentokrát oslavovali tatínkovy šedesátiny a odchod synů na vojnu.

Všichni čtyři si uvědomovali, že tím prakticky končí jejich společný rodinný život. Rodiče zůstali se svými starostmi sami. Posílali dopisy a balíčky do Českých Budějovic Václavovi a do Humenného Ivanovi.

V Praze na peróně se Václav setkal se svým pozdějším dobrým přítelem Andrejem Krobem, který také rukoval. Andrej si pamatuje, že tam stála přitažlivá blondýna v baloňáčku. Olga. Andreje pochopitelně také zajímalo, komu patří hezké ženy. A tak si všiml kulatého človíčka, co tam s ní byl, a řekl si prý: kruci fix. Všiml si později, že ten človíček byl nesmyslně předpisově oblečen, přesně jako v příručkách pod názvem Vojenský postroj a strůj. Tam je popsáno, jak má být a nemá být zformovaná čepice, kolik má být kde knoflíků, jak mají být zastrčené kalhoty do pultitřů, kolik centimetrů má co koukat. Potkával často toho vzorného vojáka s ostře zahrocenou lodičkou na hlavě. Chodil se škatulkou a nosil v ní nějaké papírky na politickovýchovnou světnici. Andrejovi připadal jako podivín, a tak se dost dlouho nesblížili.

Vašek se tehdy přátelil s Karlem Bryndou, pozdějším šéfem činohry divadla v Ostravě. Založili útvarový divadelní soubor – kultura, zvláště ideová a výchovná, se tenkrát na vojně hodně podporovala – a jako první kus hráli Zářijové noci Pavla Kohouta. Havel hrál zápornou postavu nadporučíka Škrovánka tak věrohodně, až ve veliteli roty vzbudil podezření, že tím ukazuje svou pravou tvář. Velitel ho raději zbavil funkce pancéřovníka, kterou považoval za čestnou. Tím ho ušetřil povinnosti tahat s sebou kromě všeho ostatního na pochodová cvičení pancéřovou pěst a každý týden ji čistit.

Andrej s nimi jednou ležel na marodce a zjistil, že píšou divadelní hru, protože se pořád chechtali. Havel s Bryndou napsali vážné drama, které se zabývalo vojenskou problematikou, hru so-

cialistickorealisticickou a odvážně kritickou, jak se to tehdy chtělo. Měli z toho velkou legraci a počítali, že si vojnu ukrátí zájezdy na soutěže. To se také zpočátku dařilo a v soutěžích na nižších úrovních měla hra úspěch. Když však měli jet na celoarmádní přehlídku do Mariánských Lázní, napadlo politruky, že si prostudují kádrové materiály autorů. Hrozilo totiž, že hra přehlídku vyhraje. Zjistili, že kádrové materiály obou jsou takové povahy, že nemohou myslet svou hru vážně. Měli pravdu. Do Mariánských Lázní sice naši hrdinové jeli, hráli mimo soutěž, ale jen proto, aby byli odhaleni a hra odsouzena jako protiarmádní. Všechny květiny, věnce a medaile musel soubor vrátit a bylo ticho.

Na vojně tedy Havel prvně napsal hru, ve které sám hrál; založil tak autorské divadlo, které se později stalo jeho osudem.

Dědictví ducha

V době, kdy byl Václav na vojně, se stahovaly mraky kolem Havlova. Havlov bylo letní rodinné sídlo, které Václavův dědeček postavil u Tišnova na Moravě. Padesát let sem rodina jezdila, Václav a Ivan tu strávili podstatnou část dětství, do blízkého Žďárce chodili do obecné školy. Jezdili sem přátelé dědečka a babičky i rodičů. Ztráty neustávaly, jedna stíhala druhou, a zisky? Závodní výbor Revolučního odborového hnutí v Kuřimi napadlo, že by si mohli udělat na Havlově pionýrský tábor. Manželé Havlovi nabídli Havlov škole ve Žďarci s podmínkou, že jim ponechá nějaké místnosti, v nichž zůstane jejich nábytek a bude jim dovoleno tam v létě pobývat. Najednou však ONV v Tišnově administrativně rozhodl a věnoval celý Havlov závodnímu výboru ROH TOS v Kuřimi. Přešel do jeho majetku za odhadní cenu 70 000 Kčs, kterou však Havlovi nikdy nedostali.

V říjnu 1958 musela rodina Havlov opustit. Přišli přitom o zbytky nábytku a věci z vily Vavrečkových ve Zlíně, z pražského bytu, z Havlova samého. Část věcí rozprodala maminka na místě za babku, část převzal ZV ROH.

Havlov nahradil pak v šedesátých letech Hrádeček. Jezdil tam Ivan s rodinou, pan inženýr Havel tu byl po smrti své ženy prakticky pořád, jezdili tam přátelé. Václavův tatínek na Hrádečku založil a vedl pamětní knihu.

Historii Havlova končí pan inženýr ve svých vzpomínkách laconickým závěrem: „... když jste se vrátili z vojny (Vašku a Ivane), Havlova už nebylo. Ač jsem měl Havlov velice rád, smířil jsem se s nastalou skutečností, neboť jsem viděl, že za socialismu bych jej již nemohl udržovat.“